Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Clive Staples Lewis (1898–1963) – romancier, poet, profesor universitar, medievist, critic literar, eseist, teolog și apologet creștin – a fost unul dintre marii intelectuali ai secolului XX. A predat, între 1925 și 1954, literatura engleză la Universitatea din Oxford (Magdalen College), precum și, din 1954 până în 1963, literatură medievală și renascentistă la Universitatea din Cambridge. A fost un orator de excepție, fiind îndrăgit de studenții săi, asupra cărora a exercitat o influență profundă și durabilă. A scris peste treizeci de cărți, adresate publicului larg. Operele sale, traduse în peste treizeci de limbi, vândute în milioane de exemplare – unele dintre ele (*Chronicles of Narnia*, bunăoară) popularizate pe scenă, la televiziune, radio sau cinema –, continuă să atragă, an de an, mii și mii de noi cititori.

Opera: *Surprised by Joy* (*Surprins de Bucurie. Povestea unei convertiri*, Humanitas, 2008), *Miracles*, *The Four Loves*, *The Problem of Pain* (*Despre minuni. Cele patru iubiri. Problema durerii*, Humanitas, 1997), *The Screwtape Letters* (*Sfaturile unui diavol bătrân către unul mai tânăr*, Humanitas, 2003), *Mere Christianity* (*Creștinism, pur și simplu*, Humanitas, 2004), *Of This and Other Worlds* (*Despre lumea aceasta și despre alte lumi*, Humanitas, 2011), *Surprised by Joy* (*Surprins de bucurie*, Humanitas, 2011), *Fern-seed and Elephants and Other Essays on Christianity* (*Ferigi și elefanți și alte eseuri despre creștinism*, Humanitas, 2011), *Reflections on the Psalms* (*Meditații la Psalmi*, Humanitas, 2013), *The Great Divorce* (*Marea despărțire*, Humanitas, 2013), precum și postuma *Prayer: Letters to Malcolm* (*Rugăciune: Scrisori către Malcolm*).

C.S. Lewis

CREȘTINISM PUR ȘI SIMPLU

Ediție revăzută și întregită cu
o nouă introducere, a celor trei cărți
CONVORBIRI RADIOFONICE,
PURTAREA CREȘTINĂ
ȘI DINCOLO DE PERSONALITATE

Traducere din engleză
de Dan Rădulescu

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Redactor: Dragoș Dodu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Horia Gănescu
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Livco Design

C.S. Lewis
Mere Christianity
Published by Humanitas SA under license from the CS Lewis Company Ltd.
Copyright © C.S. Lewis Pte Ltd. 1942, 1943, 1944, 1952

© HUMANITAS, 2004, 2019, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Lewis, C.S.
Creștinism, pur și simplu: Convorbiri radiofonice, Purtarea creștină și Dincolo de personalitate / C.S. Lewis; trad. de Dan Rădulescu. – Ed. a 2-a. – București: Humanitas, 2019
ISBN 978-973-50-6392-4
I. Rădulescu, Dan (trad.)
2

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021/311 23 30

Cuprins

Prefață 7

CARTEA ÎNTÂI
Bine și rău, o cheie pentru înțelegerea universului

Legea Naturii Umane 19
Câteva obiecții 25
Realitatea legii 32
Ce se află în spatele legii 38
Avem motiv să fim neliniștiți 44

CARTEA A DOUA
Ce cred creștinii

Concepțiile rivale despre Dumnezeu 51
Invazia 56
Alternativa cutremurătoare 63
Căința desăvârșită 70
Concluzia practică 77

CARTEA A TREIA
Purtarea creștină

Cele trei părți ale moralei 85
„Virtuțile cardinale" 92
Morală socială 98
Morală și psihanaliză 104
Morală sexuală 110

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

Căsătoria creștină 120
Iertarea 131
Păcatul cel mare 137
Caritatea 145
Speranța 150
Credința 155
Credința 161

CARTEA A PATRA
Dincolo de personalitate
sau primii pași în doctrina Treimii

Facere și naștere 171
Dumnezeu în trei persoane 178
Timp și dincolo de timp 184
Molipsirea cea bună 190
Încăpățânații soldăței de plumb 196
Două observații 201
Să ne prefacem 205
Este greu sau ușor să fii creștin? 213
Evaluarea costului 219
Lume cumsecade sau oameni noi 225
Oamenii noi 236

Prefață

Conținutul acestei cărți a fost inițial difuzat pe calea undelor, și apoi a fost publicat în trei părți separate: *Broadcast Talks* (*Discuții radiodifuzate*) (1942), *Christian Behaviour* (*Purtarea creștină*) (1943) și *Beyond Personality* (*Dincolo de personalitate*) (1945). În versiunile tipărite am făcut câteva adăugiri față de ceea ce spusesem la microfon, dar în rest am lăsat textul în mare măsură neschimbat. O „convorbire radiofonică" ar trebui, cred eu, să fie cât mai apropiată de vorbirea liberă și n-ar trebui să sune ca un eseu citit cu voce tare. De aceea am folosit, în convorbirile mele, toate prescurtările și expresiile colocviale pe care le folosesc de obicei în conversație. Am redat aceste forme în versiunea tipărită folosind „n-am" în loc de „nu am" și alte asemenea. Și am tipărit în litere cursive toate cuvintele a căror importanță am accentuat-o în prezentările mele prin modulația vocii. Acum înclin să cred că a fost o greșeală – un hibrid nedorit între arta vorbirii și arta scrierii. Un vorbitor trebuie să folosească inflexiunile vocii pentru a sublinia câte ceva din ceea ce spune pentru că mediul său de comunicare se pretează la această metodă; dar un scriitor nu ar trebui să folosească litere cursive pentru același scop. El are mijloacele proprii, diferite, pentru a scoate în evidență cuvintele-cheie și ar trebui să le folosească. În această ediție am desființat prescurtările și am

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Legea Naturii Umane

Oricui i s-a întâmplat să audă oameni care se ceartă. Câteodată cearta lor sună caraghios, alteori sună chiar neplăcut; dar oricum ar suna, cred că putem învăța ceva foarte important ascultând lucrurile pe care și le zic. Ei își spun lucruri ca acestea: „Cum ți-ar plăcea dacă cineva ți-ar face una ca asta?" – „Ăsta este locul meu, am fost primul aici." – „Lasă-l în pace, nu-ți face nici un rău." – „De ce să te bagi în față?" – „Dă-mi o felie din portocala ta, eu ți-am dat una dintr-a mea!" – „Haide, ai promis doar." Oamenii spun asemenea lucruri în fiecare zi, atât cei educați, cât și cei needucați, atât copiii, cât și adulții.

Dar ceea ce mă interesează din toate spusele lor este că fiecare dintre ei nu spune doar că se întâmplă să nu-i placă purtarea celuilalt. El face apel la un fel de model de purtare pe care se așteaptă ca celălalt să-l cunoască. Și foarte rar celălalt îi răspunde: „La naiba cu modelul tău." Aproape totdeauna încearcă să arate că ceea ce a făcut el nu se opune de fapt modelului, sau că, dacă se opune, există o scuză specială. Pretinde că ar exista în acest caz particular un motiv special pentru care persoana care a ocupat prima locul ar trebui să-l cedeze sau că lucrurile stăteau cu totul altfel când a primit felia de portocală sau că s-a întâmplat ceva care îl eliberează de promisiunea făcută. Pare, de fapt, că amândouă părțile au în vedere un fel de Lege sau

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

Regulă a purtării corecte, a purtării decente, a moralității sau cum vreți s-o numiți, cu privire la care sunt de acord. Și au într-adevăr. Fiindcă, dacă n-ar fi avut așa ceva în minte, ar fi putut, desigur, să se bată ca niște animale, dar nu s-ar fi putut certa în sensul omenesc al cuvântului. A te certa înseamnă a încerca să arăți că omul celălalt greșește. Și n-ar avea nici un rost încercarea de a face așa ceva dacă nu ați avea, și tu și el, un fel de înțelegere cu privire la ceea ce sunt Binele și Răul, după cum n-ar avea nici un rost să se spună că un fotbalist a comis un fault dacă n-ar fi existat vreo înțelegere privitoare la regulile fotbalului.

În fapt, această Lege sau Regulă despre Bine și Rău era numită mai demult Legea Naturii. Astăzi, când vorbim despre „legile naturii" înțelegem de obicei lucruri ca legea gravitației, a eredității sau legile chimiei. Dar când gânditorii din trecut numeau Legea Binelui și a Răului „Legea Firii", ei aveau de fapt în vedere Legea Naturii Umane. Ideea era că, exact așa cum toate corpurile sunt guvernate de legea gravitației, iar organismele de legile biologice, tot așa creatura numită om avea și ea legile sale – cu această mare deosebire că un corp nu poate alege dacă ascultă sau nu de legea gravitației, în timp ce omul poate alege fie să asculte, fie să nu asculte de Legea Naturii Umane.

Putem spune acest lucru și în alt fel. Fiecare om este în orice moment supus mai multor serii de legi, dar există doar una singură căreia este liber să nu i se supună. Având un corp, el este supus gravitației și nu poate să nu-i dea ascultare; dacă este lăsat în aer fără susținere, nu poate alege să nu cadă, la fel ca o piatră. Ca organism, el este supus diverselor legi biologice pe care, aidoma unui animal, nu

le poate încălca. Așadar, nu poate încălca acele legi pe care le împărtășește cu alte creaturi; dar legea căreia poate să nu-i dea ascultare, dacă el alege neascultarea, este cea proprie naturii sale umane, acea lege pe care n-o împărtășește cu animalele, vegetalele sau cu obiectele anorganice.

Această lege a fost denumită Legea Naturii deoarece lumea credea că fiecare om o cunoștea în mod natural și nu trebuia s-o învețe. Firește, nimeni nu voia să spună că nu se putea găsi ici și colo câte un individ stingher care să n-o cunoască, tot așa cum se găsesc unele persoane care nu recunosc culorile sau n-au ureche muzicală. Dar considerând omenirea în ansamblul ei, credeau că ideea omenească despre purtarea cuviincioasă era evidentă pentru toată lumea. Și cred că aveau dreptate. Dacă n-ar fi fost așa, atunci tot ceea ce s-a spus despre război ar fi fost lipsit de sens. Ce sens avea să se spună despre dușman că nu avea dreptate dacă dreptatea nu ar fi un lucru real pe care naziștii îl cunoșteau în adâncul sufletelor lor tot atât de bine ca și noi, un lucru pe care ar fi trebuit să-l pună în practică? Dacă n-ar fi avut noțiunea a ceea ce noi înțelegem prin bine, atunci, deși ar fi trebuit totuși să ne luptăm cu ei, nu i-am fi putut învinovăți pentru asta nici cât pentru culoarea diferită a părului lor.

Unii zic, știu prea bine, că ideea unei Legi a Firii sau a purtării cuviincioase care ar fi cunoscută de toată lumea nu este valabilă, pentru că civilizații diferite și epoci diferite au avut principii morale foarte diferite.

Dar nu este adevărat. Au fost deosebiri între principiile lor morale, dar aceste deosebiri nu s-au ridicat niciodată până la deosebire totală. Dacă s-ar osteni cineva să compare învățăturile morale ale vechilor egipteni, babilonieni, hinduși, chinezi, greci și romani, ceea ce îl va izbi

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

va fi cât de asemănătoare sunt atât între ele, cât și cu învățătura noastră. Am adunat o parte din aceste mărturii în suplimentul unei alte cărți denumite *Abolirea omului*; dar pentru scopul nostru prezent trebuie doar să-i cer cititorului să se gândească la ceea ce ar însemna o morală total diferită. Închipuiți-vă o țară în care oamenii ar fi admirați fiindcă au dat bir cu fugiții de la o bătălie, sau în care un om este mândru pentru că a înșelat pe toți oamenii care s-au purtat bine cu el. Ați putea tot atât de bine să vă închipuiți o țară unde doi și cu doi fac cinci. Oamenii au avut păreri diferite cu privire la cei față de care ar trebui să fie altruiști – fie că era vorba doar de familia proprie, fie de compatrioți sau de oricine altcineva. Dar au fost totdeauna de acord că n-ar trebui să ții seamă în primul rând de tine. Egoismul n-a fost niciodată admirat. Oamenii au avut păreri diferite cu privire la numărul soțiilor pe care le-ar putea avea, dar au fost totdeauna de acord că nu poți avea orice femeie care îți place.

Dar lucrul cel mai remarcabil este următorul. De câte ori găsești un om care spune că nu crede în realitatea Binelui și Răului, îl vei vedea puțin mai târziu luându-și vorba înapoi. Poate să-și încalce promisiunea către tine, dar dacă tu încerci să nu te ții de promisiunea pe care i-ai făcut-o lui, se va plânge cât ai zice „pește" că nu e drept. O națiune poate spune că tratatele nu contează; dar apoi, în clipa următoare, se va dezice, spunând că tratatul acela pe care vrea să-l încalce era unul nedrept. Dar dacă tratatele nu contează și nu există vreun lucru precum Binele și Răul – cu alte cuvinte, dacă nu există o Lege a Firii – care este deosebirea între un tratat drept și unul nedrept? Nu-i așa că s-au dat singuri de gol arătând că, orice ar spune, cunosc cu adevărat Legea Firii ca oricare alții?

Pare deci că suntem forțați să credem în realitatea Binelui și Răului. Lumea poate greși în legătură cu Binele și Răul, tot așa cum greșește uneori când adună cifre; dar, ca și pentru tabla înmulțirii, nu este vorba doar de gusturi sau de păreri. Dacă ne-am înțeles asupra acestui lucru, trec mai departe la pasul următor, și anume: nici unul dintre noi nu se ține cu adevărat de Legea Firii. Dacă sunt unele excepții printre voi, le cer iertare. Ar fi mult mai bine să citească vreo altă carte, căci nimic din ceea ce mă pregătesc eu să spun nu-i privește. Și acum, mă întorc spre ființele omenești obișnuite care au rămas.

Sper că nu veți înțelege greșit ceea ce voi spune. Nu țin predici, și Cel de sus știe că nu pretind a fi mai bun decât vreun altul. Încerc doar să atrag atenția asupra unui fapt: în anul acesta, în luna aceasta sau, mai degrabă, în chiar ziua aceasta, nu am reușit să ne purtăm așa cum ne așteptăm de la alții s-o facă. Pot exista tot felul de scuze pentru noi înșine. Atunci când ai fost atât de nedrept cu copiii erai foarte obosit. Treaba aceea cam dubioasă cu banii – cea pe care aproape c-ai uitat-o – s-a întâmplat pe când erai foarte strâmtorat. Și ceea ce ai făgăduit să faci pentru amicul Cutărică, dar n-ai făcut niciodată – ei bine, n-ai fi promis niciodată așa ceva dacă ai fi știut cât de grozav de ocupat aveai să fii. Cât despre purtarea ta față de soție (sau soț) sau soră (sau frate), dacă ai fi știut cât de enervanți pot să fie, ceea ce nici nu e de mirare – și, la urma urmei, cine naiba sunt eu? Sunt la fel ca ei... Vreau să spun că nu reușesc să mă țin foarte bine de Legea Firii și, în momentul când îmi spune cineva că nu mă țin de ea, se naște în mintea mea un șirag de scuze lung cât brațul. Pe moment nu se pune întrebarea dacă scuzele sunt bune. Ideea este că ele dovedesc încă o dată cât de

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

tare credem în Legea Firii, fie că ne place sau nu. Dacă nu credem într-o purtare cuviincioasă, de ce suntem atât de dornici să prezentăm scuze pentru că nu ne-am purtat cum se cuvine? Adevărul este că noi credem atât de mult în cuviință – simțind apăsarea autorității Legii – încât nu putem suporta faptul că o încălcăm, și drept urmare încercăm să scăpăm de răspundere. Pentru că, după cum observați, găsim toate explicațiile acestea numai pentru reaua noastră purtare. Nu punem pe seama oboselii sau grijilor sau foamei decât răutatea noastră, în timp ce bunătatea noastră ne aparține.

Iată, deci, care sunt pe scurt cele două puncte pe care voiam să le subliniez. În primul rând, că ființele omenești, pe toată întinderea pământului, au această curioasă idee că ar trebui să se comporte într-un anumit fel și că nu se pot descotorosi de ideea aceasta. În al doilea rând, că de fapt oamenii nu se poartă în acest fel. Ei cunosc Legea Firii și o încalcă. Aceste două fapte sunt temelia oricărei gândiri limpezi despre noi înșine și despre universul în care trăim.

Câteva obiecții

Dacă aceste două fapte sunt temelia, aș face bine să mă opresc pentru a o consolida înainte de a merge mai departe. Câteva din scrisorile pe care le-am primit arată că destul de mulți oameni înțeleg greu ce este exact această Lege a Firii Omenești, sau Lege Morală, sau Regulă a Purtării Cuviincioase.

De pildă, unele persoane mi-au scris spunând: „Nu cumva ceea ce numiți Legea Morală este pur și simplu instinctul nostru de turmă și nu s-a dezvoltat el întocmai ca și celelalte instincte?“ Nu tăgăduiesc că putem avea un instinct de turmă; dar prin Lege Morală înțeleg altceva. Știm cu toții ce înseamnă a fi îmboldit de instinct – de iubirea maternă, sau de instinctul sexual, sau de instinctul hrănirii. Înseamnă că simți nevoia sau dorința puternică de a acționa într-un anume fel. Și, desigur, simțim uneori chiar dorința puternică de a ajuta o altă persoană, iar dorința aceasta este fără îndoială datorată instinctului de turmă. Dar a simți dorința de a ajuta este ceva total diferit față de sentimentul că trebuie să ajuți, fie că vrei, fie că nu vrei. Să zicem că auzi strigătul de ajutor al unui om aflat în primejdie. Vei simți probabil două dorințe – una de a-i da ajutor (datorată instinctului tău de turmă), cealaltă de a te feri de pericol (datorată instinctului tău de conservare). Dar vei găsi înăuntrul tău, alături de aceste

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

două impulsuri, un al treilea lucru care-ți spune că ar trebui să urmezi impulsul de a ajuta și să înăbuși impulsul de a fugi de-acolo. Iar acest lucru care judecă cele două instincte, care hotărăște care din ele ar trebui încurajat, nu poate fi nici unul din ele. Ai putea spune tot atât de bine că partitura care îți indică, la un moment dat, să apeși o anumită clapă a pianului și nu alta, este ea însăși una dintre notele claviaturii. Legea Morală ne arată melodia pe care trebuie s-o cântăm, iar instinctele noastre sunt doar clapele.

Iată și un alt fel de a constata că Legea Morală nu este doar unul dintre instinctele noastre. Dacă două instincte sunt în conflict, și în mintea unei ființe nu se află decât aceste două instincte, este evident că instinctul cel mai puternic trebuie să învingă. Dar în momentele când suntem pe deplin conștienți de Legea Morală, ea ne spune de obicei să fim de partea celui mai slab dintre impulsuri. *Vrei* probabil să fii în siguranță mai mult decât vrei să ajuți omul care se îneacă, dar cu toate astea, Legea Morală îți spune să-l ajuți. Și, cu siguranță, ne spune deseori că e de încercat să ne mobilizăm instinctul corect așa încât el să devină mai puternic decât este în mod natural. Vreau să spun că ne simțim adesea datori să ne stimulăm instinctul de turmă, trezindu-ne imaginația, și stârnindu-ne mila și alte sentimente, astfel încât să adunăm destulă energie ca să facem ceea ce este bine. Dar este clar că nu acționăm *din* instinct atunci când acționăm în așa fel încât un instinct să devină mai puternic decât este. Ceea ce îți spune: „Instinctul tău de turmă este adormit, trezește-l", nu poate *fi* însuși instinctul de turmă. Ceea ce îți spune care notă a pianului trebuie cântată mai tare nu poate fi însăși această notă.

Iată și o a treia cale de a vedea lucrurile. Dacă Legea Morală ar fi doar unul din instinctele noastre, ar trebui să putem desemna un anumit impuls interior care a fost totdeauna ceea ce numim „bun", adică mereu în acord cu regula purtării corecte. Dar nu putem. Nu există în noi nici un impuls pe care Legea Morală n-ar putea să ne spună cândva să-l curmăm, și nici unul pe care Legea n-ar putea să ne spună cândva să-l încurajăm. Este greșit să gândim că unele dintre impulsurile noastre – să zicem iubirea de mamă sau patriotismul – sunt bune, iar altele, ca sexul sau instinctul de luptă, sunt rele. Tot ce vrem să spunem este că ocaziile în care instinctul de luptă sau dorința sexuală trebuie înfrânate sunt ceva mai des întâlnite decât momentele când trebuie înfrânate iubirea de mamă sau patriotismul. Dar sunt și situații când un bărbat căsătorit este dator să-și încurajeze impulsul sexual și un soldat este dator să-și încurajeze instinctul de luptă. Sunt de asemenea împrejurări în care iubirea unei mame pentru copiii ei sau iubirea unui bărbat pentru țara sa trebuie înăbușite ca să nu ducă la nedreptăți față de copiii altora sau față de alte țări. La drept vorbind, nu există impulsuri bune sau rele. Gândiți-vă din nou la un pian. Nu are în el două feluri de note, cele „bune" și cele „rele". Fiecare notă este bună câteodată și rea altă dată. Legea Morală nu este un instinct sau ansamblul instinctelor cuiva: este ceva care produce un fel de melodie (melodia pe care o numim virtute sau purtare dreaptă) prin îndrumarea instinctelor.

Printre altele, chestiunea aceasta are o mare însemnătate practică. Cel mai periculos lucru pe care-l poți face este să iei drept bun oricare impuls al firii tale și să-l consideri ca pe ceva care ar trebui urmat cu orice preț. Oricare dintre impulsurile noastre ne poate transforma în demoni

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

dacă-l luăm drept un sfetnic absolut. Ai putea să te gândești că dragostea pentru oameni în general este un impuls corect, dar nu este așa. Dacă lași deoparte dreptatea, te vei trezi că nesocotești înțelegerile, că falsifici dovezile la judecată „în folosul omenirii" și că devii în cele din urmă un om crud și perfid.

Alți oameni mi-au scris întrebându-mă dacă „ceea ce numiți Lege Morală nu este oare doar o convenție socială, ceva implantat în noi prin educație?" Cred că aici este o neînțelegere. Oamenii care pun această întrebare iau drept bun faptul că dacă am învățat ceva de la părinți și dascăli, acel ceva trebuie să fie doar o invenție umană. Dar, desigur, nu este așa. Toți am învățat la școală tabla înmulțirii. Un copil care a crescut singur într-o insulă pustie n-ar cunoaște-o. Dar cu siguranță asta nu înseamnă că tabla înmulțirii este pur și simplu o convenție umană, ceva pe care ființele omenești au făcut-o pentru ele și pe care ar fi putut-o face altfel dacă așa le-ar fi plăcut. Sunt întru totul de acord că învățăm Regula Purtării Cuviincioase de la părinți și dascăli, de la prieteni și din cărți, așa cum învățăm orice altceva. Dar unele dintre lucrurile pe care le învățăm sunt doar convenții care ar fi putut fi altfel – învățăm să ținem dreapta pe șosele, dar ar fi putut tot atât de bine să fie regula de a ține stânga – iar altele, ca matematicile, sunt adevăruri reale. Problema este cărei clase îi aparține Legea Naturii Umane.

Sunt două motive pentru a afirma că aparține aceleiași clase ca matematicile. Primul este că, așa cum am spus în capitolul întâi, deși există deosebiri în privința ideilor morale de la o țară la alta, de la o epocă la alta, deosebirile nu sunt de fapt foarte mari – nici pe departe atât de mari cum își închipuie unii; aceeași lege poate fi recunoscută

peste tot, în timp ce simplele convenții, ca regula circulației sau felul în care se îmbracă oamenii, pot fi oricât de deosebite. Iată și al doilea motiv. Când te gândești la aceste deosebiri între morala unui popor și cea a altuia, consideri că morala unuia dintre popoare poate fi cumva mai bună sau mai rea decât a celuilalt? Pot fi socotite anumite schimbări drept niște îmbunătățiri? Dacă nu, atunci e sigur că n-ar putea exista niciodată vreun progres moral. Progres nu înseamnă doar schimbare, ci schimbare în bine. Dacă nici un ansamblu de idei morale n-ar fi mai adevărat sau mai bun decât un altul, preferința pentru morala civilizată față de morala sălbatică n-ar avea sens, nici preferința pentru morala creștină față de morala nazistă. De fapt, credem cu toții că anumite sisteme morale sunt mai bune decât altele. Credem că unii dintre oamenii care au încercat să schimbe ideile morale ale epocii lor au fost ceea ce am numi reformatori sau pionieri – oameni care înțelegeau mai bine morala decât vecinii lor. Foarte bine așadar. În clipa în care spui că un ansamblu de idei morale poate fi mai bun decât altul, le compari pe fiecare cu un etalon, zicând că unul dintre ele este mai conform cu etalonul decât celălalt. Dar etalonul cu care se compară două lucruri este ceva diferit de amândouă. Le compari, de fapt, pe amândouă cu o Morală Reală, admițând că există ceva ca un Bine real, independent de ceea ce gândește lumea, și că ideile unora se apropie mai mult de Binele real decât ale altora. Sau s-o spunem altfel. Dacă ideile tale morale pot fi mai adevărate, și cele ale naziștilor mai puțin adevărate, trebuie să fie ceva – vreo Morală Reală – care să fie adevărată și pentru ei. Motivul pentru care ideea ta despre New York poate fi mai adevărată sau mai puțin adevărată decât a mea constă în faptul că New Yorkul